

KOSZORÚS OSZKÁR

Arcképvázlat Justh Zsigmondról

Az Orosháza mellett fekvő Szentetornyán született 1863. február 16-án és a franciaországi Cannesban halt meg 1894. október 9-én. A földbirtokos, író és parasztszínház alapító Justh Zsigmond alig múlt 31 éves, szívizorítóan fiatalon ment el. Rövid alkotói évtized alatt mégis értékelhető életművet hagyott hátra.

Előkelő úrfi volt és művész, családjának volt vagyona, neve. Sok sorstársához hasonlóan eltölthette volna életét a kaszinókban, a kártyaasztalok mellett, lóversenyeken. Bátyja, a politikus Justh Gyula (1850–1917) példáját követve ő is jogi tanulmányokat folytatott Budapesten, majd további stúdiumait a nemzetgazdaságtannal kibővítve Kielben, Zürichben és Párizsban végezte. A francia filozófus, Taine irányította figyelmét a szépirodalomra. „Törékeny, bágyadt, hirtelenszöke ifjú, kinek ábrándos

szemeiben mély tűz ég” – jellemezte Justhot Mikszáth Kálmán.

Otthonosan mozgott a párizsi szalonokban, a pesti szellemi életben, ugyanakkor a szentetornyai birtokán dolgozó parasztok között is, akik rajongtak érte. Nem volt sok ideje álmai megvalósítására, tüdőbeteg lévén, a korai halál tudata állandó munkára ösztönözte. Naplókát, leveleket írt, elbeszéléseket, regényeket komponált. Az akaratgyenge magyar arisztokrácia iránt érzett felelősség és aggodalom avatta íróvá.

Vele született a szervezés és az irányítás tehetsége. Húsz éves, mikor angol mintára életre hívta a Debating Society nevű vitakört, azzal a nem titkolt céllal és felelősséggel, hogyan lehet az arisztokrácia többségének könnyelmű életmódján változtatni, műveltségüket úgy szélesíteni, hogy a jövőbeni magyar társadalom elismert vezető rétegévé váljanak.

1885-ben hazajött Párizsból, hamarosan megírta *Ádám* című regényét, amelyben egy képzeletbeli falu előkelőségei jelennek meg a színen. Ezt a regényét a magyar naturalizmus előfutárának tartották, a kéziratot azonban nem adta nyomdába, csak 1941-ben jelent meg. 1887-ben aztán *Káprázatok* című elbeszélés kötetével valami újat hozott, azonnal berobbant az irodalmi életbe, viharokat kavart. A *Művész-szerelem* (1888) ragyogó impresszionista leírásai páratlan írói látásmódról tanúskodnak, ugyanúgy a *Páris elemei* c. könyve is. 1888-as *Párizsi Naplójában* értékes adalékokat találunk a korabeli művészvilágról, találóan jellemzi a francia társadalmi és szellemi életet. Szorgalmasan látogatta a fejedelmi fényűzéssel berendezett palotákat. Alkalma nyílott, hogy az irodalmi élet vezetőivel (Dumas, Anatole France, stb.) is beszélgethessen. Gyakran szerepel feljegyzéseiben

a vele napi kapcsolatban álló ünnepeelt francia színésznő, Sarah Bernhardt, a festő Veres-csagin, Munkácsy Mihály vagy az olimpiai játékok elindítója, Pierre de Coubertin báró.

A párizsi utazások döbbsentették rá az itthoni felsőbb rétegek kulturális állapotára: „*evés, ivás, kártyázás, szóval: kizárólagos állati élet, pár külsőség adaptírozásával. Semmi műveltség és így majd semmi jövő*” – írta 1889 tavaszán. Még ebben az évben a *Magyar Salon* egyik számában megjelent a Justh propagálta Magyar Műpártoló Kör megalakításáról szóló felhívás. Sok köztisztelőben álló embert sikerült megnyernie az ügynek, bár kezdetben nem sok remény volt az életképes működésre. „*Barátaim szeretete bizalmat ad, hinni kezdek önmagamban.*” – írta ezután. Az 1890-ben megalakult egyeslet fontos feladatának tekintette, hogy kapocs legyen a műpártoló közönség és az alkotó művészek között.

A nyarakat töltötte elsősorban a pusztán, a Justh-majori kastélyban. „*Hatvanhét családdal van dolgom, mind bérlőink, de nem csak azok: barátaim, testvéreim nekem. Jóban, rosszban hozzám fordulnak. Gyermekük keresztszüleje vagyok, násznagyja a leányaiknak, elsíratom velük az elköltözötteiket... Egymásra támaszkodunk, ők és én, s úgy érezzük, az élet kíméletesebben iramlík így el fejeink fölött.*” – szölt 1892-ben *Szent-Tornyai világomról* címmel megjelent írásában.

Igyekezett a maga és szülei szenttornyai otthonát is úgy berendezni, már messziről látható legyen az, hogy ott egy művészetet szerető ember lakik. A tíz szobás két szintes kastély körül szép szicíliai parkot alakítottak ki és itt építették meg 1894-ben a görög amfiteátrumok mintájára a körszínházat. Előtte a magyarság életerejét példázva egy Németh István nevű szenttornyai parasztemberről mintázott Toldi szobor. Közel a kastélyhoz helyezkedett el Jászai Mari színésznő márvány szobra, Stróbl Alajos alkotásai.

Dolgozószobája volt a hindu szoba. „*Az ajtón nehéz függöny, drága keleti kerevet, a háttérben indus szentély, benne trónussal, körülötte apróbb-nagyobb bálványok, fétisek... Szalonja valóságos képkiállítás. Magyar írók, művészek, művésznők, egzotikus fedelmek, pénzkirályok, a külföld szellemóriásai, a párizsi grand szalonok csillagai, eredeti paraszttípusok, gányólánnyok arcképei változnak ott sűrű egymásutánban, a legtöbbje tele van írva dedikációval.*” – számolt be látogatásáról Rózsa Miklós az *Orosházi Közlöny* 1894. november 11-i számában.

Többször megfordult itt Jászai Mari, Czöbel Minka író, Korbay Ferenc, Amerikában és Angliában élt zeneszerző, feleségével Ravasz Ilonával, aki Liszt Ferenc tanítványa volt. Járt nála Bródy Sándor író, Szabolcska Mihály költő, báró Mednyánszky László, Feszty Árpád, Rippl-Rónai József festők, Zala György és Stróbl Alajos szobrászok, Stein Aurél Ázsia-kutató és még sok más magyar vendég. Számtalan külföldi művészt is szívesen fogadott. Az ausztrál származású Ruppert Bunny *Alföldi nyári este* című képét itt festette a kopogi határban, elválaszthatatlan volt tőle Carry Elves angol festő. Róla jegyezte fel Justh, hogy egyik nap előre megígérte neki, este 7 órakor indulnak Orosházára cigányzenét hallgatni. „*Nem találom sehol, ott guggol a szérűn a parasztlak között, ing úja fel-túrve, fosztja a kukoricát és torka szakadtából dalolja velük, bár szavát nem érti: „Estére várom a babám vacsorára.*”

A vendégkönyv tanúsága szerint időzött nála Ruth Mercier francia akvarellista, Carboneo Moreno spanyol festő, E. Weeks amerikai festő.

Mindnyájan csodálták a híres műgyűjteményt, a bizánci és indiai szobát, az Egyiptomból hozott tárgyakat, a 3000 éves múmiafejet, a szép könyvtárat, a fotográfiákat. Olvasgathatták a neves emberek Justh Zsigmondhoz írott leveleit, gyönyörködtek a festményekben, a szobrokban, egyéb képzőművészeti alkotásokban.

Igen sokat utazott mediterrán és egzotikus tájakon, rohamosan súlyosbodó tüdőbaját gyógyítani. Kezdetben Európa országait járta be, majd 1889-től kedvelt célpontja Egyiptom. Aztán később eljutott a Szahara északi részére, a Nílus vidékére és a núbiai sivatagba. A görög kultúra és a különös Törökország is rabul ejtette. Ellátogatott Tunisz, Algír, Marokkó, Spanyolország nevezetességeihez. 1892-ben és 1893-ban a messzi Indiába ment, kereste a gyógyulást.

1892 körül gondolt egy merészet és példanélküli vállalkozásba kezdett. Birtokán először ideiglenes, majd időt állóbb parasztszínházat építtetett, ahol a környékbeli parasztok görög illetve más klasszikusokat adtak elő, a magyar és külföldi értelmiségiek, vendégek előtt. Justh hitt abban, hogy a romlatlan parasztság vissza tudja adni a klasszikus görög (Szophoklész) és római (Plautus) darabok vagy akár Shakespeare, Molière színdarabjainak az egyszerű népre jellemző érzéseit, gondolatait, mozdulatait. Természetesen Justh a saját alkotásait (*Hárman voltak*, *Siralomház*, *Asszony szava*, *Isten szava*, *Agglegény vőlegény*, *Megmutatom, hogy kell*) is játszatta valamint Czóbel Minka *Déliabáb* című darabját, illetve Tóth Edének *A falu rossza* című közismert népszínművét. Közel negyven színészének nevét ismerjük. A legkiválóbb színésznő Molnár Jánosné Zalai Júlia volt, Justh szerint is „*olyan nagy talentum, amilyen a maga nemében, ki merem mondani, Pesten is kevés van.*”

A PARASZTSZÍNHÁZ HOMLOKZATA

– *Miért vesződik a színdarabok betanításával?* – kérdezte az Orosházi Újság munkatársa: – „*Hiszem és remélem, hogy nem sokára megértenek engem és többen követni fognak. Követni fog arisztokráciánk és a nagybirtokosok egy része, mert előbb-utóbb be fogják látni, hogy a nép szórakoztatásáról, lelki szükségletéről tartozik a birtokos osztály gondoskodni, s azt kielégíteni.*” – felelte Justh.

Eközben figyelő szemét folyamatosan a párizsi irodalmi életre veti. Zola már megírta az egész Franciaországot bemutató 20 könyvből álló regényfolyamát a *Rougon-Macquart* családról. Ő is hasonlót szeretne alkotni, mintegy 14 kötetben kívánja bemutatni korának magyar valóságát. A *Kiválás genezise* címet adta a regényciklusnak. Szomorú, hogy két-három éve maradt minderre és csak az első három kötet készülhetett el.

A *pénz legendája* (1893) úgy ábrázolja az arisztokráciát, hogy a jómód, a pénz elpusztítja, tehetetlenné teszi az embereket, erkölcsi bukást idéz elő. Németh László *A minőség forradalma* című könyvében megállapítja a kötetről, hogy az „legjobb lélektani regényeink közé tartozik”, bár az író nem adott tipikus lélekanalízist benne.

A *Gányó Julcsa* (1895) *A pénz legendájának* ellenpólusa. Paraszti novelláinak szereplői a Justh-kastély környékének lakói, szentetornyaiak, bánfalviak, gyopárhalmiak. Megmutatja a parasztság érzelmi és erkölcsi tisztaságát, magasrendű lelki erejét. „A magyar életérzés és világszemlélet egyensúlyának elemeit kutatta és találta meg az Alföld népében” – vonta le a következtetést Féja Géza. Diószegi András szerint a *Gányó Julcsa*-nak olyan értékei is vannak, amelyek őt a kor irodalmának, „egyik legerőteljesebb, *Bródy és Móricz* parasztlátását előkészítő figurájává teszik.”

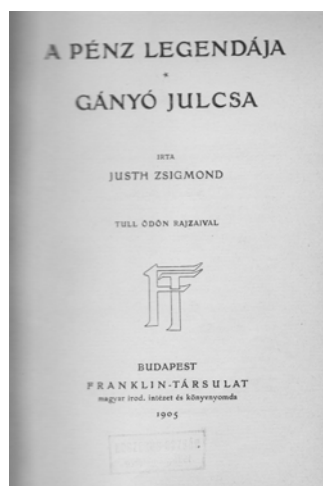
A harmadik kötet, a *Fuimus* (1895) a művészileg legjobban kiforrott mű, az arisztokrácia zárt világának találó kör- és kórképe, mely Justh minden eddigi ábrázolásánál sikerültebb, elevenebb, sokrétűbb.

1894 szeptemberében Szentiványi István nevű inasa kíséretével, egészségének helyreállítása céljából ismét Franciaországba utazott. Cannes lett életének utolsó állomása, fáradt teste pihenni vágyott. „Elment az életet keresni és a halált találta meg helyette. *Halva hozták haza, de halhatatlanul*” – búcsúzott tőle Rózsa Miklós. Justh majori temetésére kétezer tisztelője ment el, ahol Szauer Alajos bánfalvi plébános és Czóbel István földbirtokos szép beszédben méltatta az elhunytat.

Hogy mit akart még elmondani a soha meg nem írt kötetekben, nem tudjuk. Az biztos, hogy a parasztságban olyan őserőt látott, ami a nemzetet fölemeli és megtartja. Ugyanakkor a nemesség továbbélését is szerette volna. Korai halála miatt életműve befejezetlen maradt. Vele kezdődik a magyar naturalizmus, Móricz Zsigmond és Szabó Dezső is előfutárunknak tekintették.

Egy évtizeden belül édesanyja, Pákozdy Matild (1830–1898) és édesapja, Justh István (1821–1904) is meghalt. Bátyja Justh Gyula, majd az ő halála után felesége és fiai örökölték a 365 holdas szentetornyai Justh birtokot és a hagyatékat. A két világháború közötti időkből a bérlők viselték a föld és a kastély gondját.

Az 1944. október 6-i szovjet megszállás után a környékbeli lakosság a kastélyt teljesen kifosztotta, kivágta a park gyönyörű fáit, az épületet megbontották, a sírkert kovácsoltvas kerítését és a gránit obeliszket elvitték. A kastély megmaradt földszinti részében a termelőszővetkezet tehénistállóját helyezték el, majd a düledező épületet az 1950-es évek végén lebontották, a Justh család sírját felszántották, a földdel egyenlővé tették.

Pongó Bertalan gádorosi helytörténész írta le, hogy az író közelgő századik születési évfordulójára – 1963. február 16. – „a szunnyadó lelkiismeret megszólalt.” Az egykori birtokkal határos Gádoros (1901-ig Bánfalva) község vezetése igyekezett „jóvátenni az elődök elítélendő cselekedeteit.” Így kerültek Gádoroson díszsírhelyre a Justh család tagjai, köztük Justh Zsigmond.

Szentetornyát 1946-ban Orosházához csatolták, így elsősorban itt és Gádoroson ápolják ma is Justh Zsigmond emlékét.

Szabó Ferenc írt róla először értékes tanulmányt az *Orosházi Szántó Kovács János Múzeum 1955-ös Emlékkönyvében* (igaz, hogy az egyik vezető helyi politikus kivágatta a földbirtokos Justhot népszerűsítő írást az elkészült évkönyvekből), majd Elek László 1964-ben önálló kötetben méltatta Justh munkásságát és az 1965-ben napvilágot látott *Orosháza története és néprajza* című monográfiában is terjedelmesen és értő módon elemezte életművét.

1973-ban Beck Zoltán szerkesztette a *Justh Zsigmond parasztszínháza* c. kötetet, 1988-ban adták ki Gálos Magda *Justh Zsigmond művelődéspolitikai törekvései* c. kiadványát, 1997-ben Elek László *Meditációk Justh Zsigmondról* c. írását.

1999-ben Orosházán a Városi Könyvtárat nevezték el Justh Zsigmondról, ugyanakkor Gádoroson a föllendült kutatás kézzel fogható eredménye Pongó Bertalan több évtizedes gyűjtő munkája, amely 2000-ben *Justh Zsigmond nyomában* címmel jelent meg. Gádoroson a Művelődési Házat is Justhról nevezték el, valamint egy Justh-emlékszobát avattak.

